

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

КРУПКА І. М.

кандидат економічних наук

Львів

Необхідною умовою побудови та ефективного функціонування ринкової економіки є наявність в країні розгалуженої інфраструктури, особливо фінансової. Нині в Україні банківським установам належить понад 90%¹ активів усієї фінансової системи країни, що зумовлює визначальну роль та значення банківської системи в забезпеченні економічного розвитку та безпеки держави в умовах реформування вітчизняного господарства. Відповідно питання фінансово-економічної безпеки банківської системи країни, яка упродовж останніх років пережила значні зміни, зумовлені глобалізацією фінансових ринків, розвитком інформаційних технологій, розширенням асортименту банківських послуг, впровадженням інноваційних технологій в управління та діяльність банків тощо набувають особливої актуальності. Важливість економічної безпеки банківської системи зумовлена її прямим впливом на розвиток усіх сфер життя суспільства, а недостатньо надійне функціонування однієї з ланок або учасників цієї системи здатне спричинити серйозні порушення і деформацію у всій фінансовій сфері та економічній діяльності держави.

За умов економічної глобалізації та інтеграційних процесів, коли у тій чи іншій частині світу час від часу спалахують валютні, банківські чи фінансові кризи, за-

гострюється питання щодо забезпечення у кожній країні стабільного економічного розвитку, який значною мірою залежить від надійності банківської системи та її здатності протидіяти цим загрозам. Адекватною має бути й економічна політика, спрямована на мінімізацію втрат і максимізацію вигід країни від участі в глобалізаційному процесі. Тому чим швидше держава визначить та почне відстоювати національні інтереси в цьому процесі, то кориснішими і менш болючими будуть його наслідки, адже банківська сфера є основною складовою фінансової системи держави і саме питання її безпеки за таких умов виходять сьогодні на перший план.

Проблематику економічної безпеки банківської системи на рівні держави досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці та фахівці, зокрема С. І. Адамченко, М. Д. Алексеєнко, О. Ф. Балацький, О. І. Барановський, І. О. Бланк, Т. М. Болгар, М. З. Бора, С. Букін, Дж. К. Ван Хорн, О. Д. Василик, В. В. Вітлінський, В. М. Геєць, К. С. Горячева, Р. Гриценко, Р. Джуччі, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, Е. Дж. Долан, А. О. Єпіфанов, М. М. Єрмошенко, В. Г. Загородній, О. Д. Заруба, Р. Дж. Кемпбелл, Л. А. Ключко, І. П. Козаченко, В. Г. Крижанівська, Л. О. Лігоненко, І. О. Лютий, А. М. Мороз, В. П. Москаленко, В. І. Мунтян, О. О. Олейніков, Є. С. Осадчий, Б. А. Райзберг, М. І. Савлук, Дж. Ф. Сінкі, Т. С. Смовженко, В. І. Срібний, Т. Стубайло, О. Сугоняко, О. О. Терещенко, Е. А. Уткін, Р. І. Шіллер та багато інших.

Високо оцінюючи їхній вклад у вирішення проблем забезпечення стану безпеки на різних рівнях і в різних сферах банківської діяльності, відзначимо, що питання фінансово-економічної безпеки банківської системи все ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема це стосується досліджень цілої низки специфічних загроз у діяльності банківської системи, процесу проведення діагностики та оцінки рівня її безпеки, а також застосу-

¹ У фінансовому секторі України 94 – 95% активів належать банкам – НБУ <http://www.rbc.ua/ukr/newsline/show/v-finansovom-sektore-ukrainy-94-95-aktivov-prinadlezhat-bankam--23112011121200>

вання фінансового інструментарію для подолання кризових явищ з врахуванням особливостей як економіки України в цілому, так і банківської системи країни зокрема. Сьогодні також немає єдиного загальноприйнятого тлумачення поняття «фінансово-економічна безпека банківської системи» та чіткого, цілісного механізму управління нею. Зазначене зумовлює необхідність дослідження як у теоретичному, так і в практичному плані фундаментальних аспектів управління економічною безпекою банківської системи України в умовах глобалізації та інтеграційних процесів.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад фінансово-економічної безпеки банківського сектора на рівні держави, систематизація показників, які його характеризують, розгляд чинників, від яких залежить безпека банківських установ та вдосконалення вимог, які використовуються для оцінки стану безпеки банківської системи України і стратегії розвитку національної економіки.

Проблема забезпечення та зміцнення фінансово-економічної безпеки банківської системи – не породжена сьогоденням і має корені й у минулому, доволі складна та потребує вирішення. Притаманна вона усім країнам та набула загальнонаціонального значення і для України, що значною мірою зумовлено специфікою розвитку вітчизняних банків, зокрема нетривалим періодом їхньої діяльності і відповідно незначними обсягами власного капіталу порівняно з розвиненими країнами, а також необхідністю працювати в умовах підвищеного ризику, що пов'язано з економічною та політичною нестабільністю у державі. Саме тому ефективне управління і забезпечення власної економічної безпеки, у тому числі банківської системи, має бути обов'язком та основним стратегічним завданням України.

Ситуація, що склалася в науковому дослідженні стану безпеки банківської системи в Україні, на думку О. Барановського², свідчить про прорахунки концептуального характеру. Банківська сфера, що реально іс-

нує як цілісне явище, не має адекватного теоретичного і методологічного загальносистемного відображення: відсутня повноцінна методологічна база для вирішення окремих завдань захисту банківських установ; бракує досліджень, присвячених з'ясуванню базових понять; не розроблено науково обґрунтованої концепції і механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки банківської системи, відсутні систематизовані описи видів і змісту загроз безпеці банківських інститутів, ґрунтовна характеристика фінансових регуляторів безпеки та стабільності функціонування банківської системи.

Однією з перших вітчизняних наукових праць, присвячених економічній безпеці, є дослідження В. Мунтіяна³, однак учений розглядає її на національному рівні як «загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам», а в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України⁴, зазначено, що «економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. ... Складовими економічної безпеки є: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна та продовольча безпека». Вплив кожної з них на економічну безпеку держави відображають вагові коефіцієнти, а значення коефіцієнта фінансової безпеки є одним з найвищих. Водночас «фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання». Складові фінансової безпеки у Методиці мають такі вагові значення: бюджетна – 0,2023, грошово-кредитна – 0,1953, банківська – 0,1629, валютна – 0,1558, боргова – 0,1256, фондова – 0,0953, страхова – 0,0628.

Для оцінки відповідності банківської системи критеріям і стратегії фінансової безпеки держави, на думку В. Сенчагова⁵, потрібно виділяти три взаємопов'язані аспекти: загальна оцінка життєздатності системи; оцінка ролі центрального банку у банківській системі, його законодавчих функцій і надійності практичного механізму їх реалізації; оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з державними і громадськими центрами з приводу вироблення довгострокових стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки.

Власне *фінансово-економічна безпека банківської системи* – це, як вважає Р. Гриценко⁶, такий її стан, коли фінансова стабільність чи репутація не може бути підірвана цілеспрямованими діями певної групи осіб і організацій або фінансовою ситуацією, що складається всередині чи зовні банківської системи. Забезпечення безпеки банківської системи обумовлене взаємодією інтересів банківських установ і суб'єктів ринкової економіки і, на думку В. Срібного⁷, залежить від таких

² Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://194.44.242.245:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/19797/01-Baranovskyi.pdf?sequence=1>

³ Мунтіян В. І. Економічна безпека України [Текст] : монографія / В. І. Мунтіян. – К. : Вид-во КВЦ, 1999. – 464 с. – С. 10.

⁴ Про затвердження Методици розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>

⁵ Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 144 – 153. – С. 150; Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: Производство. Финансы. Банки / В. К. Сенчагов. – М. : ЗАО «Финстатинформ». – 1998. – 622 с.

⁶ Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 4. – С. 27 – 28. – С. 27.

⁷ Срібний В. І. Стабільність банківської системи як чинник забезпечення економічної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/156/knp156_66-68.pdf

основних чинників: 1) економічної стабільності держави та її рівня залежності від зовнішніх дій інших країн; 2) ступеня залежності банківської системи від внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, зокрема рефінансування і кредитування іноземними банками; 3) ступені концентрації активів банківської системи в інших державах або галузях реального сектора економіки; 4) структури власності у банківській сфері.

Водночас у законі «Про банки і банківську діяльність»⁸ зазначено, що безпека банківської системи залежить від низки умов, що забезпечуються державою як в економічній, так і в інших сферах, а також від спроможності банків забезпечити задоволення потреб національної економіки. Під забезпеченням безпеки банківської системи розуміють процес створення умов для стабільного розвитку та економічного суверенітету держави; попередження й усунення загроз, умов та інших чинників, здатних негативно, дестабілізує вплинути на процеси розвитку національної банківської системи, усунення суперечностей між інтересами держави та окремих соціальних груп, суспільства й індивіда.

Нині відсутні єдині підходи до оцінки загроз фінансово-економічній безпеці банків. Багато науковців та фахівців пропонують власні класифікації таких загроз, зокрема О. І. Барановський⁹, С. Букін¹⁰, М. Єрмошенко¹¹, Д. Артеменко¹², В. Сенчагов¹³, В. Шпачук¹⁴,

С. Яременко¹⁵ та інші. Найбільш вдалим, на наш погляд, є їх поділ на загрози зовнішнього середовища (з боку клієнтів, партнерів, конкурентів, криміналу, держави в особі різних державних установ, громадян тощо) і загрози з боку внутрішнього середовища (з боку власників, адміністрації, менеджерів підрозділів, спеціалістів, неформальних груп та ін.).

Зміни внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності банківської системи зумовлюють появу різноманітних загроз, які, зазвичай, мають фінансово-економічний характер. Ці загрози виникають внаслідок недостатньої адаптації банківської системи до постійних змін умов ринку; загальної неплатоспроможності суб'єктів господарювання; зростання злочинності; споживчого менталітету громадян; недостатнього правового регулювання банківської діяльності або професійного рівня частини керівного складу і працівників банків.

Зауважимо, що фінансове здоров'я, а відтак – і фінансова безпека банків багато в чому залежать від наявності економічних нормативів, що регламентують банківську діяльність, їх обґрунтованості й безумовного дотримання (табл. 1). Так, ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»¹⁶ зазначає, що метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Таблиця 1

Економічні нормативи у банківській системі України

№ з/п	Норматив	За станом на 01.01				
		2008	2009	2010	2011	2012
1	H1 Регулятивний капітал (млн грн)	72265	123066	135802	160896	178454
2	H2 Норматив адекватності регулятивного капіталу / платоспроможності (не менше 10%)	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90
3	H3 Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9%)	8.91	11.82	13.91	14.57	14.96
4	H4 Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20%)	53.60	62.38	64.45	58.80	58.48
5	H5 Норматив поточної ліквідності (не менше 40%)	75.31	75.16	72.90	77.33	70.53
6	H6 Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60%)	39.93	32.99	35.88	91.19	94.73
7	H7 Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	22.56	23.04	21.56	21.04	20.76
8	H8 Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	171.06	187.36	169.21	161.20	164.46
9	H9 Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5%)	2.01	1.66	0.93	0.81	0.57
10	H10 Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30%)	6.84	5.76	3.31	2.25	2.51
11	H11 Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15%)	0.58	0.22	0.07	0.05	0.06
12	H12 Норматив загальної суми інвестування (не більше 60%)	9.05	5.52	3.12	3.35	3.24

Джерело: Офіційне інтернет-представництво НБУ – http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=103730&showTitle=true

Розглянуті у табл. 1 показники дають змогу зробити висновки про стан банківської системи держави, а випадки невиконання нормативів є індикатором потенційної загрози втрати ліквідності та платоспроможності банку. У свою чергу, недосконалість та недотримання нормативів збільшує кількість проблемних банків, що є потенційною загрозою для безпеки всієї системи. В Україні майже щорічно ліквідовують або перебувають у стадії ліквідації кілька банків, зокрема станом на 01.01.2008 р.–1 та 19, на 2009 р.– 7 і 13, 2010 р.– 6 й 14, 2011 р.– 6 та 18 і на 2012 р.– 0 й 21 відповідно.¹⁷

Проте, основними індикаторами нормального стану справ у банку, на думку С. Букіна¹⁸, мають виступати не стільки виконання чи невиконання ним нормативних показників НБУ, скільки відповіді на такі питання: яку репутацію мають керівники банку; чи можна їм довіряти; чи дотримують вони свого слова; чи сплачують податки; чи не замішані в кримінальних операціях; який їх послужний професійний список і яка частка їхніх осо-

бистих доходів у загальній сумі доходів, належних персоналу банку за виконувану роботу.

Надійність, а відтак – і фінансова безпека банку, як зазначають фахівці¹⁹, може визначатися з використанням таких показників, як: питома вага проблемних кредитів в обсязі чистих активів банку (наприклад, у Білорусії не більше 5%²⁰), що свідчить про якість його кредитного портфеля, а також ризикованість кредитної політики; співвідношення високоліквідних коштів і поточних пасивів банку, що показує ступінь його захищеності від ризику відкликання коштів в один момент усіма клієнтами; співвідношення власних і залучених коштів, що характеризує рівень надійності банку в довгостроковій перспективі, слугуючи оцінкою його спроможності покрити власними коштами обсяг зобов'язань перед клієнтами; питома вага високоліквідних коштів у обсязі чистих активів банку, значення якої допомагає оцінити середньостроковий рівень ліквідності; рентабельність чистих активів та ін.

Індикатором може слугувати і показник концентрації кредитних ризиків, як співвідношення обсягу кредитів до обсягу депозитів. Вітчизняна банківська система з його значенням 1,7 у 2011 р. значно випереджає сусідні країни, які пройшли кризу 2008 – 2009 рр. легше і їхній суверенний кредитний рейтинг на кілька ступенів вищий за вітчизняний (B2 від Moody's), наприклад, у Польщі (A2) цей показник становить 1,2, у Чехії (A1) – 0,8, у Росії (Baa1) – 0,9, у Туреччині (Ba2) – 1,0²¹. Зважаючи на це, українська банківська система потребує перебалансування за рахунок помірному темпу зростання кредитного портфеля і випереджаючого збільшення портфеля депозитів. На нашу думку, коефіцієнт кредити/депозити необхідно довести до 1,2, що знизить ризики, підвищить довіру вкладників та інвесторів до банків України. Загалом показники діяльності банківської системи 2011 р. виявилися кращими за очікувані. Так, приріст активів становив 11%, кредитів – 9%, регулятивного капіталу – 11%, депозитів населення – 13%²².

Загалом нестабільність фінансового стану значної кількості вітчизняних банків є чи не основною загрозою економічній безпеці банківської системи України. Наприклад, у відповідь на погіршення показника адекватності капіталу за ініціативою НБУ в Україні наприкінці 2008 р. було ухвалено закон, який дозволяє уряду націоналізувати банки зі статусом «системних», якщо і коли власники не в змозі або не готові вкладати у відповідні фінансові установи капітал на достатньому рівні. Для ідентифікації банків, що потребують капіталізації, були проведені стрес-тести, за результатами яких на капіталізацію та докапіталізацію витрачено 25,8 млрд грн,

⁸ Про банки і банківську діяльність: Закон України 07.12.2000 № 2121-Ш зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.40&nbreak=1>

⁹ Барановський О. І. Банківська безпека: проблема виміру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://194.44.242.245:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/19797/01-Baranovskyi.pdf?sequence=1>

¹⁰ Букин С. Безопасность банка // Банковские технологии. – 2003. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html

¹¹ Ермошенко М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. Ермошенко. – К. : Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.

¹² Артеменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности : автореф. дис. ... канд. экон. наук / Д. А. Артеменко. – Ростов-на-Дону, 1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disserscat.com/content/mekhanizm-obespecheniya-finansovoi-bezopasnosti-bankovskoi-deyatelnosti>

¹³ Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / Под ред. В. К. Сенчагова. – М. : Финстатинформ, 1998. – 621 с. – С. 174.

¹⁴ Шпачук В. Найпоширеніші проблеми в банківській діяльності та першочергові заходи щодо їх вирішення / В. Шпачук // Вісник Національного банку України. – 2002. – № 10. – С. 45 – 46.

¹⁵ Яременко С. Економічна безпека банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.anvou.org.ua/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=258

¹⁶ Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.635.40&nbreak=1>

¹⁷ Офіційне інтернет-представництво НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=103730&showTitle=true

¹⁸ Букин С. Безопасность банка // Банковские технологии. – 2003. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bizcom.ru/security/2003-09/01.html

¹⁹ Спроба оцінити надійність // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 4. – С. 35 – 38.

²⁰ Алимов Ю. Актуальний вопроси денежно-кредитной политики / Ю. Алимов // Банковский вестник. – 2003. – № 12. – С. 4 – 14. – С. 6.

²¹ Українські банки зменшать обсяги видачі кредитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?ukrayinski_banki_zmenshat_obsyagi_vidachi_kreditiv&objectId=184279

²² НБУ відмовився від стрес-тестування банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?nbu_vidmovivsya_vid_strestestuvannya_bankiv&objectId=181042

а частка держави у статутних капіталах «Родовід банку» тепер становить 99,99%, банку «Київ» – 99,94 та «Укргаз-банку» – 92%²³.

Треба зауважити, що на сучасному етапі основними загрозами на міжнародному рівні є все ж таки зростаюча присутність іноземних банків, збільшення їх частки в активах банківської системи та локальні і глобальні фінансові кризи, причинами яких можуть бути: недостатній нагляд за банками; слабе управління ними; надмірне втручання уряду у справи банків тощо. Так, аналіз світового досвіду діяльності іноземних банків не дав однозначного результату. По-перше, залежно від глибини проникнення іноземного капіталу в банківську систему країни можна поділити на три групи: 1) ті, в яких майже немає іноземних банків і частка нерезидентів не перевищує 10% – це, здебільшого, розвинені країни, а також Китай, Індія, Корея; 2) держави, в яких існує практично повний іноземний контроль над банківським сектором, зокрема Непал, Бахрейн, Йорданія, Нова Зеландія, Словаччина, Чехія, Естонія; 3) країни, де рівень присутності іноземних банків перебуває в межах від 15 до 80% активів банківської системи, переважно, це держави ЦСЄ, у тому числі й Україна²⁴. По-друге, країни різняться за походженням основної частини іноземного капіталу, наприклад у Словаччині 30% активів банківської системи походить з Люксембургу, у Чехії – 33% з Австрії та 17% з Франції²⁵, в Естонії – 80% зі Швеції.

²³ Мінфін заробить на продажі державних банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/news/4922.html>

²⁴ Іноземний банківський капітал в Україні // Цінні папари України. – 2011. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=669&pub=5179

²⁵ Стубайло Т. Інтеграція іноземного банківського капіталу в країни Центральної та Східної Європи / Т. Стубайло // Схід. – 2011. – № 2(109) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=81282

²⁶ Там же.

²⁷ Іноземний банківський капітал в Україні // Цінні папари України. – 2011. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=669&pub=5179

²⁸ Олейніков О. О. Забезпечення фінансової безпеки в умовах зростання частки іноземного капіталу в банківській сфері України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/zabezpechennya-f456nansovo-bezpeki-v-umovah-zrostannya-chastki-456nozemnogo-kap456talu-v-bank456vsk456i-sfer456-ukrani>

²⁹ Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>

³⁰ Шура І. С. Іноземний капітал в банківському секторі України [Текст] / І. С. Шура // Вісник Академії митної служби України. – 2007. – № 3(35). – С. 17.

Досвід Китаю, Індії та Кореї свідчить, що за умов належного контролю та регулювання присутності іноземного банківського капіталу можна досягти поліпшення структури та безпеки банківської системи²⁶. Словаччина та Естонія, де іноземний капітал майже повністю контролює банківську систему, під час останньої глобальної фінансової кризи не зазнали відчутних її наслідків²⁷. Порівняльний аналіз рівня й темпів експансії іноземного банківського капіталу в країнах ЦСЄ показав, що в більшості держав вони значно вищі, ніж в Україні. Водночас найактивніше зростання іноземного капіталу в банківській системі України відбувалось упродовж 2005 – 2007 рр. Кількість банків з іноземним капіталом за цей період збільшилась у 2,5 раза і досягла 47, частка іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків зросла з 9,6% до 35,0%, частка підконтрольних іноземним власникам активів банківської системи – з 12,1% до 51,0%²⁸.

Частка іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків невинно зростає, а 2010 р. перевищила порогове²⁹ безпечне значення. За такої ситуації існує ризик, що вектори розвитку банківської галузі не визначатимуться національною економічною політикою та стратегічними інтересами розвитку держави, а залежатимуть винятково від зовнішніх чинників впливу, що може загрожувати економічній безпеці України.

З огляду на це, сьогодні ведеться дискусія щодо введення обмежень наявності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. Проте погляди вчених на вирішення цієї проблеми різняться. Якщо такі заходи буде прийнято, то, на думку І. Шури³⁰, це унеможливить не тільки прихід нових інвесторів, а й подальший розвиток наявних на ринку іноземних банків. Експерти³¹ вважають, що введення обмежень на наявність іноземного капіталу в банківському секторі зменшить можливості зростання національної економіки, в умовах обмеженості внутрішніх джерел фінансування нерационально втрачати можливість використання ресурсів іноземних банків. Такої ж думки дотримується й О. Сугоняко³², який відзначає, що відмова від іноземних інвестицій не принесе користі державі. Водночас фахівець стверджує, що марно говорити про власну стратегію розвитку банківської системи, коли 70 – 80% її опиниться у руках іноземного капіталу.

Очевидно, що допуск іноземного капіталу в банківський сектор можливий лише до того рівня, за якого зберігається національний контроль за банківською системою. Характерно, що подібні обмеження здійснюють більшість розвинених країн світу, а деякі зовсім за-

³¹ Іноземний банківський капітал в Україні // Цінні папари України. – 2011. – № 24 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=669&pub=5179

³² Сугоняко О. Експансія іноземного капіталу: пошук міри [Електронний ресурс] / Олександр Сугоняко. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=162&menu=119&Itemid=74

боронили приплив іноземного капіталу в банківський сектор. Цікаво відзначити, що коли в США у 2000 р. іноземні банки заволоділи лише 12% банківських активів, у керівних колах цієї країни виникли серйозні побоювання щодо встановлення іноземного контролю над банківською системою³³.

Загальновідомо, що зі зростанням присутності іноземного капіталу у банківській системі регулятивна роль Центрального банку зменшується і знижується ефективність заходів та інструментів грошово-кредитної й валютної політики, а відповідно і вплив держави на макроекономічні процеси. Тому не дивно, що деякі з країн, в яких банки опинилися під контролем іноземного капіталу, взагалі відмовилися від проведення суверенної грошово-кредитної політики і запровадили системи монетарного устрою «*currencyboard*» (Естонія, Литва, Болгарія)³⁴. Без чіткої стратегії розвитку банківської системи, без послідовного бачення її моделі, визначення механізмів взаємодії з іноземним капіталом та іншими складовими національної економіки, неможливо буде забезпечити динамічний розвиток країни та її фінансову безпеку.

Зуважимо, що оцінка діяльності банків з іноземним капіталом в Україні свідчить про переважно позитивний вплив іноземного капіталу на розвиток вітчизняної банківської системи³⁵. Однак на цьому тлі існують й окремі загрози та виклики економічній безпеці банківської системи України у зв'язку з стрімким зростанням частки іноземного капіталу. Так, монополізація іноземним капіталом банківського сектора економіки може призвести до зростання політичної залежності України. Упродовж останніх років зростає присутність російських банків в Україні і за 2005 – 2011 рр. частка їхніх активів у системі зросла з 1,5% до 12%³⁶.

Отже, для розвитку національної економіки існуюча модель присутності іноземного капіталу в банківському секторі України потребує суттєвої корекції та нових підходів до регулювання з метою використання його потенціалу, що вимагає системного підходу і саме від державної політики в цій галузі залежить можли-

вість використання переваг та нівелювання вірогідних загроз. Цілком очевидно, що Україні потрібна стратегія державного регулювання присутності іноземного капіталу в банківській системі, щоб максимально інтегрувати банки з іноземним капіталом у вітчизняну економіку, орієнтуючи їх на сприяння втіленню національних пріоритетів. Водночас Міністерством економіки України³⁷ у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України зазначено лише два показники безпеки банківської системи та їхні порогові значення, зокрема: 1) частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу; 2) обсяг кредитування банками реального сектора економіки (% до ВВП). На нашу думку, цього недостатньо, щоб визначити, як задекларовано у методиці, рівень безпеки банківської системи для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України у цій сфері в умовах сьогодення.

Таким чином, вважаємо за необхідне для забезпечення фінансово-економічної безпеки банківської сфери розроблення єдиної системи показників-індикаторів та методики їхнього обчислення з урахуванням особливостей національної економіки, що дасть змогу на постійній основі здійснювати діагностичні і превентивні дії, спрямовані на підтримку її належного рівня в Україні. Потрібно змінити підходи під час аналізу та прогнозування за допомогою цієї системи показників для своєчасного виявлення наявних і потенційних загроз. доцільно щоквартально проводити постійний моніторинг за тенденціями їхнього розвитку з метою вжиття необхідних заходів.

Звернімо увагу й на той факт, що показники безпеки та ефективності роботи банківської системи і темпи її розвитку визначальним чином залежать від швидкості відновлення реального сектора економіки, а фінансові можливості останнього – від банківського кредитування. Це визначає необхідність використання системно-структурного підходу, що передбачає комплексне вирішення взаємопов'язаних проблем фінансового та реального секторів національної економіки шляхом диференційованого застосування інструментів економічної політики держави.

Сьогодні тривають дискусії щодо розгляду заasad організації оптимального варіанту фінансово-економічної безпеки банківської системи в умовах глобалізації та інтеграційних процесів, однак заходи щодо її реалізації мають, на наш погляд, спрямовуватися на послаблення дії низки загроз, зокрема на:

Макрорівні (на рівні держави та самих учасників системи як саморегулювання):

- ✦ підвищити вимоги до мінімального капіталу (нормативу Н1), оскільки порівняно з іншими країнами банківська система має дуже низький ступінь концентрації, що ускладнює нагляд і обмежує прибутковість вітчизняних банків;
- ✦ стимулювати подальшу капіталізацію банківської системи, а саме: запровадити пільги у разі спрямування прибутку на збільшення власного капіталу банків;

³³ Сугоняко О. Експансія іноземного капіталу: пошук міри [Електронний ресурс] / Олександр Сугоняко. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=162&menu=119&Itemid=74

³⁴ Там же.

³⁵ Крупка І. М. Особливості розвитку фінансового ринку України в умовах глобалізаційних процесів // Національні фінансові системи в умовах глобалізації : Монографія. / За ред. І. О. Лютого. – Івано-Франківськ : Галицька Академія, 2008. – 306 с. – С. 97–123; Крупка І. М. Фінансовий ринок України та міжнародні фінансові потоки / І. М. Крупка // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 104 – 116.

³⁶ Корнилюк Р. З України тікають західні банки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://real-economy.com.ua/publication/22/2091.html>

³⁷ Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>

- ✦ розширити перелік і посилити вимоги до публічної інформації про фінансовий стан власників і структуру управління банків;
- ✦ продовжити уніфікацію показників і методологію їх обчислення з міжнародними стандартами;
- ✦ ретельніше контролювати якість активів у портфелях банків, запровадити у банках єдину систему управління ризиками відповідно до сучасних стандартів, яка міститиме макро- і мікропруденційний нагляд із посиленням ролі НБУ;
- ✦ підвищити ефективність діяльності та фінансову стійкість банків шляхом поліпшення якості корпоративного управління, у тому числі досягнення більшої прозорості діяльності банків, ефективності ризик-менеджменту, вдосконалення відносин органів управління банків, акціонерів тощо;
- ✦ підвищити законодавчий захист прав кредиторів. Причому, як стверджує МВФ³⁸, проблема не стільки у недосконалому вітчизняному законодавстві, скільки у його невиконанні;
- ✦ наблизити діяльність вітчизняних банків до міжнародних стандартів, зокрема сучасних вимог Базельського та Європейського комітету, а також використання підходів до банківського регулювання і нагляду, перевірених світовою практикою, та внесення відповідних змін у регуляторні акти НБУ;
- ✦ зміцнювати позиції державних банків в реалізації стратегії економічного розвитку країни;
- ✦ забезпечити самостійність НБУ в нагляді за банківською системою та монетарній політиці³⁹;
- ✦ послідовно зменшувати масштаби перенесення ризиків нефінансового сектора національної економіки на фінансовий, тобто подолати негативні тенденції у реальному секторі країни, що поліпшить платоспроможність основних клієнтів та партнерів банків;
- ✦ підтримувати низькі темпи інфляції та стабільний валютний курс;
- ✦ стимулювати розвиток інших сегментів фінансового ринку для розширення можливостей інвестування в фінансові інструменти банківського сектора коштів інститутів спільного інвестування, пенсійних фондів тощо;
- ✦ переорієнтувати монетарну політику НБУ від підтримання номінальної стабільності до стимулювання економічного зростання. З цієї метою по-

ступово знижувати облікову ставку та розмір коштів банків на окремому рахунку в НБУ від суми обов'язкових резервів, що сприятиме зниженню відсоткових ставок і збільшенню кредитування реального сектора національної економіки;

- ✦ створити сприятливий інвестиційний клімат, що підвищить міжнародні рейтинги України.

На міжнародному рівні:

- ✦ встановити максимальну частку іноземного капіталу в статутному капіталі банків України в цілому (наприклад, не більше 50%) та з однієї країни (не більше 20%), а також визначити таку частку в активах національної банківської системи. Під час визначення доцільності зростання присутності іноземного капіталу в банківській сфері країни необхідно керуватися стратегічними пріоритетами держави, практична реалізація яких дасть змогу забезпечити її цілісність і стабільність функціонування;
- ✦ запровадити квотування ліцензій на відкриття дочірнього банку або філій банка-нерезидента, а також частки фізичних осіб-нерезидентів у складі працівників дочірнього банку і філії банка-нерезидента;
- ✦ створити дієвий механізм допуску філій іноземних банків у вітчизняну банківську систему на індивідуальній основі з більш жорсткими критеріями оцінки репутації інвесторанерезидента і джерел походження капіталу, заборонити діяльність банків з офшорних зон, надавати дозвіл на відкриття філій іноземним банкам, міжнародний кредитний рейтинг яких є не нижчим «AA» за шкалою «Standard&Poor's» або аналогічним показником інших агентств;
- ✦ запровадити для філій іноземних банків вимоги про розміщення не менше 80% прибутків на території України впродовж перших трьох років діяльності та 60% упродовж наступних двох років, а в усі подальші роки – 50% отриманого прибутку⁴⁰, що сприятиме прискоренню темпів капіталізації банківської системи України та зменшить відтік капіталу за кордон;
- ✦ переглянути принципи регулювання присутності іноземного капіталу в банках України у напрямі забезпечення спрямування коштів іноземних інвесторів в пріоритетні сфери національної економіки, наприклад у спосіб формування синдикатів для фінансування інфраструктурних проектів та регіональних програм розвитку.

Необхідність таких обмежень полягає в тому, щоб поряд з розвитком банків з іноземним капіталом на території України була можливість розвитку та підвищення ефективності функціонування вітчизняного банківського капіталу. У разі непередбачених ситуацій в країні (політичних чи економічних), коли іноземні банки можуть припинити свою діяльність на території України, вітчизняний банківський капітал повинен бути достатнім, щоб запобігти кризам у банків-

³⁸ МВФ назвав основні проблеми українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?mvf_nazvav_osnovni_problemi_ukrayinskih_bankiv&objectId=199032

³⁹ Белінська Я. Стабільність банківської системи: загрози та шляхи їх подолання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/March2010/13.htm>

⁴⁰ Осадчий Є. С. Іноземний капітал в банківській системі України [Текст] : автореферат дис. ... канд: екон. наук ; спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Євгеній Сергійович Осадчий. – К. : КНЕУ, 2010. – 19 с.

ській системі та не допустити економічного спаду. Реалізація зазначених заходів щодо підвищення фінансово-економічної безпеки банківської системи, зокрема стимулювання до нарощування капіталу і ліквідності, очищення банківських активів від «поганих» кредитів, сприятиме відновленню основних функцій банківських установ і спрямуванню кредитних ресурсів на розвиток національної економіки України.

ВИСНОВКИ

За сучасних умов розвитку банківської системи з'являється необхідність оцінки її фінансово-економічної безпеки і розроблення сукупності критеріїв та показників, які давали б якісну й кількісну характеристику її рівня. До основних показників аналізу економічної безпеки банківської системи необхідно віднести індикатори, що стосуються організації грошового обігу, сфери платежів і розрахунків, кредитування, ефективності розвитку банківського сектора, присутності іноземного капіталу, показники, що характеризують дотримання кредитними організаціями державного законодавства та нормативів тощо. Від адекватної оцінки сучасного рівня банківської

безпеки багато в чому залежить повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження й запобігання наявним та потенційним загрозам у банківській системі, а відтак – і національній економіці і соціальній сфері України.

Безумовно, за роки незалежності в Україні реалізовано низку практичних заходів з підвищення рівня безпеки банківської системи, який, на жаль, в умовах глобалізації та інтеграційних процесів постійно потребує посилення відповідно об'єктивним вимогам часу. Сьогодні головним суб'єктом забезпечення захисту банківського сектора є держава. Своєрідність ситуації полягає в тому, що держава взяла на себе головну функцію кримінально-правового та адміністративного контролю у запобіганні протиправних дій в банківській сфері. Отже, забезпечення фінансово-економічної безпеки банківської системи України в цілому – складна і багатогранна проблема, якій треба приділяти постійну увагу, і на сучасному етапі є нагальна потреба розроблення єдиної цілісної концепції безпеки та захисту від екстремальних процесів, яка насамперед буде спрямована на піднесення рівня довіри населення до банків і розвиток національної економіки. ■